

Om straffansvar vid brott i rus.

Av Dr. jur. KURT STILLSCHWEIG, Stockholm.

I sitt förslag till brottsbalk (Statens offentliga Utredningar [= SOU] 1953:14) har straffrättskommittén (SRK) behandlat den svenska rättens regler om straffansvar vid brott i rus. Beträffande den subjektiva brottsviden har kommittén därvid gjort några uttalanden av större principiellt intresse, vilka kunna ge anledning till en viss tvekan. Det är dock vanskligt att behandla dessa yttranden lösryckta ur sitt sammanhang. I det följande skall därför ett försök göras att lämna en systematisk översikt över den svenska rättens ståndpunkt till straffansvar vid brott i rus. SRK's ställningstagande skall därvid dryftas i det ur systematisk synpunkt lämpligaste sammanhanget.

Till en början några ord om själva problemställningen: Om A förtär sprit och under alkoholens påverkan skjuter X, föreligger följande kausalkedja: berusningshandling-rus-skott(huvudgärning)-effekt. Det straffrättsliga bedömandet kan således anknyta till två handlingar av A, berusningshandlingen och huvudgärningen. Har ruset icke nått sådan grad, att det i nämnvärd utsträckning påverkar gärningsmannens motivläge, uppstår knappast någon anledning att gå tillbaka till berusningshandlingen. Har alkoholens verkningar däremot förändrat motivläget avsevärt, uppstår spørgsmålet om det straffrättsliga bedömandet trots detta kan anknyta till huvudgärningen, eller om man i stället måste gå tillbaka till berusningshandlingen, som ju företogs med gärningsmannens normala motivläge.

Frågan har lösts i olika rättssystem på olika sätt. Helt schematiskt kan man skilja 3 metoder: den första och antagligen äldsta anknyter till berusningshandlingen såsom begynnelseled i orsaksförloppet. Enligt denna metod är berusningshandlingen en *actio libera in causa*, som bedömes enligt allmänna straffrättsliga grundsatser. Enligt den andra metoden anknytes likaledes till berusningshandlingen, men denna typiseras till ett *delictum sui generis*. Enligt den tredje metoden sker anknytningen till huvudgärningen, varvid man principiellt bortser från de genom ruset framkallade förändringarna i gärningsmannens beteende.

Den svenska rätten har för vissa situationer utgestaltat berusningen som ett särskilt brottsrekvisit. Dessa speciella fall — framför allt fylleri och rattfylleri — lämnas i det följande åt sidan. Framställningen begränsas sålunda till det allmänna spørgsmålet, huru ruset enligt svensk straffrätt inverkar på vanligt brottsbedömande. Huvudstadgandet härom innehåller 3 § i Kungl. förordningen den 16 november 1841 emot fylleri och dryckenskap, vilket lagrum lyder: „Begår någon brott i fylleri, varhelst det ock

sker, må hans tillstånd ej lända honom till ursäkt, utan skall han, . . . vara underkastad alla de påföljder, som lag och författning i varje fall föreskriva . . .“.

Enligt denna bestämmelse, som fortfarande anses gälla, beror de ifrågavarande brottns bedömande enligt svensk straffrätt således på den tredje av de ovannämnda metoderna, alltså på den grundsatsen, att anknytningen vid brott i rus ej skall ske till berusningshandlingen utan till huvudgärningen.

För att ett straffrättsligt bedömande över huvud taget skall kunna anknyta till en gärning, måste denna vara 1/ en handling, som motsvaras av en objektiv brottsbeskrivning; 2/ få inga objektiva straffrihetsgrunder föreligga; 3/ måste imputation och imputabilitet kunna konstateras. Erfordrar en brottstyp dessutom speciella subjektiva rekvisit, så måste 4/ även dessa subjektiva överskott föreligga. Allt detta gäller naturligtvis principiellt även för huvudgärningen vid brott i rus. Härvidlag modifieras dock, som redan antytts, de allmänna reglerna. I vilken utsträckning detta sker skall behandlas i det följande. Därvid förutsättes tills vidare att ruset är självförvållat. Avslutningsvis skall 5/ undersökas, hur situationen gestaltar sig vid icke självförvållat rus.

1. Att huvudgärningen vid brott i rus måste motsvaras av en objektiv brottsbeskrivning är självklart. Först och främst innebär detta, att huvudgärningen över huvud taget måste vara en *handling*, d. v. s. „en kroppsrörelse, som uppbäres av en viljeakt“.¹⁾ Som SRK framhåller, kan det vid högre grad av rus emellertid redan härvid brista, i det att omtöckningen kan medföra „att gärningsmannens kroppsrörelse sker automatiskt eller instinktivt utan något medvetet beslut eller någon viljeakt“ /SOU s. 382/. Av ordalydelsen i 3 § i 1841 års förordning („lända till ursäkt“) skulle man kanske kunna dra slutsatsen att lagrummet icke är avsett för dylika situationer utan att beträffande det objektiva handlingsrekvisitet allmänna grundsatser skola tillämpas. Detta skulle innebära, att vid brist i handlingsrekvisitet anknytningen icke skulle kunna ske till huvudgärningen. I själva verket skulle sålunda för en icke obetydlig grupp av brott i rus reglerna om *actio libera in causa* vara tillämpliga.

I den svenska rätten skulle dock detta resonemang leda till oantagbara konsekvenser. Ett exempel: A dricker, griper en revolver, skjuter och dödar X. Här föreligger följande kroppsrörelser av A: 1/ intagande av berusningsmedlet, 2/ gripande av revolvern, 3/ skjutande. Pondera att A vid led 3/ var så pass omtöcknad, att detta led ej kan betecknas såsom rörelse, uppuren av en viljeakt, men att led 2/ däremot kan kvalificeras såsom en handling /i rus/. Skulle man icke få anknyta till led 3, så skulle

¹⁾ Agge. Den Svenska Straffrättens allmänna del i huvuddrag. Stockholm 1948, s. 147.

följden bli, att man måste anknyta till led 2. Då led 2 redan företogs under rusets inflytanda, skulle allmänna imputations- och imputabilitetsregler ej kunna tillämpas /se nedan 3./ utan den strängare specialregleringen skulle ingripa.

Nu förändrar vi exemplet så, att A redan vid led 2 var så pass omtöcknad, att även detta led ej kan betecknas såsom en handling. I så fall har man endast själva berusningsakten att hålla sig till, som givetvis är en handling. Då A emellertid vid berusningsmedlets intagande icke ännu var berusad, skulle ej 3 § i 1841 års förordning utan allmänna grundsatser gälla. Följden vore, att imputation och imputabilitet i det första fallet skulle bedömas enligt strängare regler, medan i det andra allmänna grundsatser vore tillämpliga.

Ett dylikt resultat vore verklighetsfrämmande. Kvalificeringen av led 2, antingen såsom handling eller såsom kroppsrörelse utan handlingskvalitet, beror bara på en yttre tillfällighet i orsaksförloppet, en tillfällighet, som är irrelevant för själva brottets samhällsfarlighet. Det torde därför knappast finnas någon anledning att behandla de båda fallen olika. Därav följer, att man även i det andra fallet är tvungen att anknyta till huvudgärningen. Men detta innebär i själva verket att en kroppsrörelse utan det psykiska handlingsmomentet dock betraktas såsom en handling i den mån kroppsrörelsen sker i rus. Förutsättning är givetvis, att berusningen är kausal just för frånvaron av den psykiska process, som upphöjer en kroppsrörelse till en handling. Sammanfattningsvis torde man därför kunna säga, att 3 § i 1841 års förordning icke blott får betraktas med hänsyn till den subjektiva brottsidan utan att bestämmelsen också skapar ett utvidgat handlingsbegrepp vid brott i rus.²⁾ Detta förhållande undanskyms i viss mån av lagrummets ordalydelse („lända till ursäkt“) och kanske med hänsyn härtill har SRK givit den föreslagna nya bestämmelsen (20:2) en mera allmän formulering. Enligt denna får ruset ej vara „hinder mot att tillämpa det straff som eljest

²⁾ Detta resultat står i överensstämmelse med vissa yttranden i den äldre litteraturen. Sålunda framhåller *Hagströmer/Svensk straffrätt*, I, Uppsala 1901—05, s. 160 anm. 2/att det ibland „fingeras en handling . . . där ingen verklig sådan föreligger“ och *Wetter/Straffansvar vid rus*, Uppsala 1929, s. 31 anm./citerar med påtagligt gillande en ledamot i strafflagskommissionen 1916, enligt vilken man „stundom måste . . . fingera själva den brottsliga handlingen“. Att motsvarande förhållande även gäller vid underlåtenhet ligger i sakens natur och påpekas uttryckligen av *Hagströmer loc. cit.* — Man torde för övrigt t. o. m. kunna gå ännu ett steg längre. Som *Agge/s.* 149/ framhåller, finns det objektiva brottsrekvisit, som utöver det psykiska handlingsmomentet erfordra vissa „psykiska skeenden av intellektuell, emotionell och voluntativ natur“, som t. ex. begreppen „otukt“, „förmå“, „skymfa“ o. s. v. Det torde ligga nära till hands att anta, att det om det psykiska handlingsmomentet sagda mutatis mutandis även måste gälla för de nu förutsatta „psykiska skeendena“, i den mån det brister vid dessa på grund av rus.

är stadgat för gärningen“. Någon saklig ändring är härmed, som SRK framhåller (SOU s. 386), ej avsedd. I det följande utgår vi således ifrån att det om 3 § i 1841 års förordning sagda även gäller för förslaget 20:2.

2. Därmed torde betydelsen av 3 § i 1841 års förordning för den objektiva brottsidan vara uttömd. Inom ramen för de objektiva straffrihetsgrunderna torde ruset ej inverka på allmänna regler.

Detta är till en början självklart, om det med säkerhet kan konstateras, att en objektiv straffrihetsgrund icke innehåller något subjektivt moment, som skulle kunna förändras genom rus. Om en berusad för att störa någon kastar en sten i ett fönster och därigenom räddar en annan från död genom kolosförgiftning, är gärningsmannen straffri.³⁾ Resultatet beror tydligen därpå, att den objektiva straffrihetsgrunden här begreppsmässigt är sammansatt av endast objektiva element, nämligen en kollision av två motsatta intressen.

Först de fall, i vilka det begreppsmässigt vore möjligt att den objektiva straffrihetsgrunden inrymmer ett subjektivt moment, kunna överhuvudtaget bli diskutabla från våra utgångspunkter. Emellertid framhåller *Agge* (a. a. s. 193) att den svenska rätten icke känner till subjektiva element i objektiva straffrihetsgrunder. I enlighet härmed kan 3 § i 1841 års förordning icke heller föranleda några modifikationer i de nu förutsatta fallen. Finns det inga relevanta subjektiva moment i den enskilda objektiva straffrihetsgrunden, så är det också likgiltigt om vissa motivlägen hos gärningsmannen influeras av rus eller icke. Om t. ex. försvarshandlingen vid nödvärn enligt svensk rätt icke erfordrar någon försvarsvilja, kan det icke heller spela någon roll att en faktiskt existerande försvarsvilja har framkallats eller en bristande eliminerats genom rus.

Agge framhåller emellertid, att det rent objektiva betraktelsesättet endast gäller „i princip“. Som exempel för ett undantag, i vilket alltså en objektiv straffrihetsgrund innehåller ett subjektivt moment, nämner han äga „i uppfostringssyfte“ (jfr. Föräldrabalken 6:3: „för barnets tillrättavisande“). Men även för detta och liknande falls vidkommande torde 3 § i 1841 års förordning icke betyda någon modifikation av allmänna grundsatser.

Detta är till en början tydligt, om ruset har framkallat det subjektiva momentet. Låt oss anta, att en far aldrig har brytt sig om sina barn, men under rusets inflytande känner sig kallad att äga dem „i uppfostringssyfte“. Om ägan verkligen håller sig inom rimliga gränser — och vi tala naturligtvis endast om dylika fall — torde det faktiskt existerande uppfostringssyftet icke förlora sin relevans därigenom, att det har framkallats genom rus. Orda-

³⁾ *Agge*, s. 192 f; *Karlgren*, Skadeståndsrätt 1952, s. 81.

lydelsen i 3 § i 1841 års förordning (och förslaget 20:2) tvingar åtminstone icke till en motsatt tolkning, och bestämmelsens ändamål torde knappast vara att kriminalisera en i och för sig rättsenlig handling. Att resultatet kanske ibland skulle kunna verka stötande kan som Agge (a. a. s. 193) framhåller också hända i annat sammanhang i liknande situationer.

Även i det omvända fallet, i vilket ruset *elimineras* det subjektiva momentet, torde lagrummet icke modifiera allmänna grundsatser. Om en far i nyktert tillstånd slår sina barn utan uppfostringssyfte, t. ex. på grund av sadistisk läggning el. dyl., så är han straffbar. Om bristen i uppfostringssyftet icke beror på sådan läggning utan på rus, torde resultatet bli likadant. Detta är dock icke en konsekvens av någon speciell reglering för rus, utan följer helt enkelt av de vanliga reglerna för aga i uppfostringssyfte.

Inom ramen för de objektiva straffrihetsgrunderna tycks 3 § i 1841 års förordning således icke modifiera allmänna grundsatser.

3. Sin största betydelse har lagrummet för imputation och imputabilitet. Till en början behandlas imputationen.

Alkoholens mest typiska verkningar bestå däri, att de dels influera en människas föreställningar i det de ge upphov till allehanda villfarelser o. s. v., dels påverka individuella egenskaper i det de nedsätta syn, hörsel o. s. v. Villfarelser, nedsatt syn o. dyl. äro faktorer, som, om de föreligga hos en nykter person, enligt allmänna imputationsregler kunna utesluta *dolus* eller *culpa*. Äro de däremot en adekvat följd av ett rus, skall enligt 3 § i 1841 års förordning gärningsmannens „tillstånd ej lända honom till ursäkt“.

Den prövning, som domstolen vid brott i rus till en början måste företa, består således däri, att det konstateras, huruvida över huvud taget en faktor föreligger, som kan „lända till ursäkt“. Är så fallet måste vidare undersökas, om det urskuldande momentet skulle ha fallit bort, om man tänker sig att gärningsmannen hade varit nykter. Kommer domstolen därvidlag till den uppfattningen att momentet skulle ha existerat oberoende av ruset, så bedömes det enligt allmänna imputationsregler. Konstateras däremot att momentet är en adekvat följd av ruset, så ingriper 3 § i 1841 års förordning. Detta lagrum medför, att de allmänna imputationsreglerna sättas ur funktion beträffande det exkulperande momentet med den påföljd att momentet förlorar sin urskuldande verkan. „I huvudgärningens subjektiva rekvisit ingår alltså ett hypotetiskt utvidgat uppsåt och oaktsamhet“ /Wetter a. a. s. 31/.

Vad först angår det hypotetiskt utvidgade uppsåtet, så torde dess innehåll bäst kunna bestämmas om man utgår från de faktorer, som enligt allmänna dolusregler utesluta uppsåt. En dylik faktor är i första rummet villfarelsen.

För att en villfarelse skall kunna förlora sin dolusuteslutande verkan vid brott i rus, måste den över huvud taget ha haft en sådan. Villfarelsen måste enligt dolusreglerna vara *relevant*. Om Faust ser „mit diesem Trank im Leibe, bald Helenen in jedem Weibe“ och i detta tillstånd begår ett våldtäktsbrott, så är hans tro att våldföra Helena en *error in persona*. Enligt allmänna dolusregler är en sådan irrelevant. Att den har uppstått genom en „Trank im Leibe“ spelar ingen roll. Skulle Faust emellertid dessutom ha trott t. ex. att den falska Helena samtycker, vilket hon, som vi anta, icke gör, blir situationen en annan. Enligt allmänna dolusregler skulle en sådan villfarelse vara relevant, d. v. s. utesluta uppsåt. Konstateras nu en relevant villfarelse, måste vid brott i rus dessutom undersökas, om det exkulperande momentet skulle ha uteblivit, om man tänker sig gärningsmannen nykter. I det valda exemplet behöver Fausts tro på kvinnans samtycke ingalunda ha uppstått genom hans „Trank im Leibe“. Den kan t. ex. ha framkallats genom kvinnans beteende, och Faust skulle kanske i nyktert tillstånd ha befunnit sig i precis samma motivläge. Prövar domstolen att så är fallet, är villfarelsen trots ruset relevant. Övertygas Faust däremot att endast hans „Trank“ har givit upphov till tron på samtycket, så är följden den, att en i och för sig relevant villfarelse förlorar sin relevans.

Att en relevant villfarelse förlorar sin relevans innebär dock till en början endast en negativ utsaga. Om motivlägets positiva beskaffenhet är därmed ingenting bestämt. Ett sådant bestämmande bereder ingen större svårighet i de fall, i vilka det objektiva brottsförloppet endast motsvaras av ett straffbud för uppsåtligt brott. I dylika fall tillämpas detta lagrum som om villfarelsen ej skulle ha förefunnits. Om det objektiva brottsförloppet däremot motsvaras av olika straffbud för uppsåtligt brott, enligt vilka uppsåtets innehåll har olika gränser, måste domstolen välja en bestämmelse och härvidlag på grund av omständigheterna mer eller mindre hypotetiskt bestämma gärningsmannens positiva insikt /Jfr. Wetter, a. a. s. 32 f./. Om slutligen gärningen är straffbelagd, dels vid uppsåt och dels vid oaktsamhet, torde villfarelsens irrelevans ofta medföra ansvar för uppsåtligt brott /Jfr. Wetter, s. 29 f., SOU s. 382 f./. SRK synes emellertid anta att så alltid måste ske och utgår härvidlag från följande exempel: Någon skjuter under jakt på ett föremål, som han trott vara ett djur, men som visat sig vara en människa, och denne dödas. Det skall poneras, att villfarelsen har uppstått genom rus. I så fall kan gärningsmannen enligt SRK „ej undgå straff för uppsåtligt brott“.

Detta verkar dock icke övertygande. I exemplet är villfarelsen utan tvivel irrelevant, då den ju har framkallats genom rus. Detta innebär emellertid endast att gärningsmannens motivläge finngeras vara så beskaffat, som om villfarelsen ej skulle ha funnits. Således består motivläget i SRK:s exempel a/ av den verkliga

avsikten att skjuta, b/ av den fingerade insikten om dödseffekten. SRK synes nu förutsätta, att insikt a/ + b/ = dolus. Denna ekvations riktighet torde dock kunna sättas ifråga. SRK uttalar själv i anslutning till Thyrén den uppfattningen, att en brottslig „verkan anses vara uppsåtligt uppkommen, där efter omständigheterna måste antagas att gärningsmannen icke av vissheten om dess inträdande skulle låtit avhålla sig från handlingen“ /SOU s. 375 f./. Men just häri brister det i det diskuterade fallet. Skytten ville säkerligen icke framkalla effekten, och det han skulle ha gjort i nyktert tillstånd hade just varit att han hade „låtit avhålla sig ifrån handlingen“. Nu kunde man ju tänka sig att gå ytterligare ett steg längre och anta att även det bristande viljemomentet måste fingeras. En sådan fiktion torde emellertid vara utesluten. Ty viljebristen är ingen adekvat följd av ruset utan tvärtom skulle just denna brist i nyktert tillstånd likaledes ha förelegat. Situationen är således den, att gärningsmannen objektivt har förorsakat en effekt och subjektivt haft insikt om handlingen och /fingerad/ insikt om effekten dock utan vilja att framkalla effekten. Detta motivläge torde enligt SRK:s egen gränsdragning mellan dolus eventualis och medveten culpa endast kunna hänföras till medveten culpa, så att skytten endast torde kunna straffas för vållande till annans död.

Resonemanget torde också kunna tillämpas på de fall, i vilka icke error utan ignorantia föreligga. Om en berusad kastar en tändsticka som förorsakar en brand eller överkör en människa, så har han i normala fall över huvud taget ingen insikt i effekten. Enligt Wetter /a. a. s. 32/ skall i sådana fall tydligen endast culpa fingeras. Likaledes antar Hagströmer /a. a. s. 160/ att man icke „skall fingera, att gärningen skett med vilja, då detta icke varit förhållandet“.

Detta synes oss vara mera övertygande än SRK:s åsikt, som antagligen även i ignorantiafallen skulle leda till ansvar för uppsåtligt brott. Den ignorantia, som i dessa fall har uppstått på grund av ruset, skall enligt den svenska rättens princip visserligen bortfingeras. Denna tankeoperation innebär emellertid endast att gärningsmannens insikt i effekten fingeras — ej mera. I enlighet härmed föreligger sålunda ett motivläge, som består a/ av verklig insikt beträffande handlingen /bortkastande av tändstickan resp. körande/, b/ av fingerad insikt beträffande effekten /brand resp. död/. Lika litet som i jaktfallet äro i ignorantiafallen insikt a/ + b/ = dolus, då det även här brister i viljemomentet, vars existens ej får fingeras. Även här torde alltså medveten culpa föreligga.

Därmed lämna vi den situation, i vilken error eller ignorantia ha framkallats genom rus. Numera förutsätta vi, att en relevant villfarelse föreligger, som *behåller* sin relevans trots rus. För att belysa situationen utgå vi åter från SRK:s jaktfall, varvid vi dock i detta sammanhang anta, att skyttens villfarelse icke är en följd

av rus utan av andra omständigheter, t. ex. plötsliga situationsförändringar eller dylikt. I ett sådant fall utesluter villfarelsen uppsåtet. Om villfarelsen beror på oaktsamhet eller icke, bedömes enligt allmänna imputationsregler som ju här principiellt äro tillämpliga.

Konstateras nu att villfarelsen är ursäktlig, så kunna dock uppstå vissa problem. Det kan nämligen tänkas, att ruset visserligen ej har framkallat villfarelsen men influerat andra delar av gärningsmannens motivläge. Antag t. ex. att skytten är en man med ovanligt höga skytteegenskaper, som trots sitt rus skjuter precis lika bra som en genomsnittligt försiktig och skicklig skytt. Pone-ra vidare att denna mästerskytt på grund av sina särskilda kvalifikationer i nyktert tillstånd skulle ha kunnat undvika effekten. Han skulle icke ha kunnat undvika *villfarelsen* — hade han kunnat detta, vore ju villfarelsen en adekvat följd av ruset och därför icke relevant — men vi anta med någon fantasi t. ex. att han i nyktert tillstånd skulle ha givit skottet en särskild individuell vinkel eller något dylikt, varvid skottet icke hade kunnat bli dödande för en människa. Här är å ena sidan frånvaron av den individuella vinkeln framkallad genom ruset och kausal för effekten, men å andra sidan en omständighet, som man icke ens skulle kunna förebrå en nykter genomsnittligt klok och försiktig skytt. Skall mästerskytten straffas? SRK säger tämligen allmänt att varje gärningsman „får taga konsekvenserna av det orsaksförlopp, som han framkallat genom att berusa sig“ /SOU s. 382/. I det diskuterade fallet kan man dock tveka att av detta yttrande dra de fulla konsekvenserna. Vi lämna därför mästerskytten tills vidare åt sitt öde för att under tiden övergå till culpabegreppets innebörd vid brott i rus.

Det allmänna culpabegreppet innehåller två faktorer, en objektiv måttstock och en värdering efter subjektiva egenskaper. Vad först den objektiva måttstocken angår, är den en „normal viljestandard“,⁴⁾ d. v. s. ett beteende som en bonus paterfamilias skulle ha ådagalagt, om han hade befunnit sig i gärningsmannens situation /varvid vi här måste förbigå det intressanta spörsmålet, vilken jämförelsegrupp denne paterfamilias skall tillhöra in casu⁵⁾/. Den objektiva måttstockens avigsida är ett exkulperande moment, d. v. s. om gärningsmannen iakttagit allt som den objektiva måttstocken påbjuder honom, utesluter detta culpa. Detsamma torde även gälla vid brott i rus. För att belysa detta anta vi först, att en persons syn, hörsel o. s. v. har *stegrats* genom rusets inflytande, så att han först i rus över huvud taget är i stånd att handla som en bonus paterfamilias. Om han nu verkligen också handlar så,

⁴⁾ *Beckmann-Bergendal-Strahl*, Strafflagen, Stockholm, 1949, s. 42.

⁵⁾ Jfr. *Rodhe*, SvJT 52, 696 ff.

skall man väl icke kunna säga till honom: detta handlande får du ej räkna dig till godo, därför att det skedde i rus.

Är detta riktigt, så måste det motsvarande även gälla i det omvända fall, i vilket de subjektiva egenskaperna äro *nedsatta* genom ruset. Om vi kunna tänka oss en bonus paterfamilias, kunna vi givetvis föreställa oss en melior med ovanlig omsorg och en optimus, som är ett mönster av duglighet. Om nu optimus skulle berusa sig, så kan samhället knappast förebrå honom att han genom ruset nedsjunkit till melior eller bonus. Handlar han trots sina genom rus nedsatta egenskaper, så som bonus skulle ha gjort — vi lämna här som inledningsvis framhållits rattfylleri åt sidan — så har han i alla fall iakttagit allt vad han skolat. Att han — optimus — hade kunnat handla helt annorlunda, är en sak för sig. Samhället kan knappast begära av optimus att hålla sig ständigt i toppform och må unna honom hans glas vin. Men skulle optimus verkligen börja dricka på allvar och nedsjunka under bonus, då är han icke längre optimus och icke ens bonus. Numera återgå vi till vår mästerskytt. Han var optimus och har nedsjunkit till bonus. Men trots de tragiska följder detta har medfört, torde han ej ha handlat med culpa, då ju hans beteende motsvarar de krav som culpabegreppets objektiva element uppställer.

Det straffrättsliga culpabegreppets subjektiva element — det civilrättsliga culpabegreppet förbigås här — utvecklar sin betydelse när det konstateras, att gärningsmannen objektivt icke handlat som en bonus paterfamilias. I detta fall innehåller culpabegreppets subjektiva element det kravet att gärningsmannen åtminstone gjort vad han kunnat göra på grund av sina personliga egenskaper. Hade han på grund av dessa ej kunnat undvika effekten — och ej heller inse faran före gärningens begående — så ligger däri ett exkulperande moment, ifall han var nykter. Men om de personliga egenskapernas nedsättande just beror på ruset, då förlorar den i och för sig exkulperande faktorn sin exkulperande verkan. Även inom ramen för culpa uppställes alltså ett „utvidgat“ imputationsbegrepp vid brott i rus.

Det motsvarande gäller för imputabilitet. Har ruset uppnått en sådan grad, att gärningsmannens motivläge motsvarar beskrivningen i SL 5:5 eller 5:6, så förlorar motivläget enligt 3 § i 1841 års förordning sin exkulperande /eller eventuellt straffminskande/ verkan i fall ruset var självförvållat /och hittills tala vi endast om självförvållat rus/. Ett undantag göres dock för det s. k. patologiska ruset. Skälet är tydligen att rusets verkningar i detta fall icke inskränker sig till alkoholens vanliga påföljder, utan att det dessutom föreligger ett plus, som har ett patologiskt innehåll och som enligt svensk praxis ej får bortfingras. Det patologiska rusets medicinska bild⁶⁾ och dess straffrättsliga behandling skall

⁶⁾ Jfr. härom *Rylander-Bendz*, Rättsspsykiatri, Stockholm 1947, s. 65.

här ej närmare dryftas. Det må blott antydvas, att Wetter /a. a. s. 53/ vid uppsåt förordar en anknytning till berusningshandlingen såsom *actio libera in causa*, medan enligt SRK ruset skall behandlas enligt SL 5:5 första stycket utan att en anknytning till berusningshandlingen skall äga rum /SOU s. 383/.

I vilken omfattning andra subjektiva straffrihets- resp. straffnedsättningsgrunder kunna influeras av rus torde ej generellt kunna sägas. Ett tillbakaträdande t. ex. enligt SL 12:11, 13:14, 19:10 eller 3:3 kan redan enligt ordalydelsen av 3 § i 1841 års förordning ej förlora sin verkan därigenom, att det har skett under rusets inflytande; i synnerhet torde frivillighetsrekvisitet ej influeras av rus. Var däremot gärningsmannen t. ex. vid nödvärnsexcess på grund av ruset i sådant tillstånd „att han svårigen kunnat sig besinna“ /SL 5:9/, torde saken ligga annorlunda till.

4. Principen att subjektiva rekvisit utvidgas vid brott i rus är icke obegränsad. Förutsätter en brottstyp ett särskilt uppsåt — i det följande behandlas endast sådant och ej andra speciella subjektiva moment — torde dessa faktorerens existens icke kunna fingeras. De måste verkligen föreligga. SRK framhåller detta, givetvis med en viss tvekan och utan motivering /SOU s. 383/. Wetter, från vars arbete SRK tydligt utgått, anför som skäl att imputationens fiktion är „endast ett tekniskt grepp att genomföra en medelbar prevention emot berusningshandlingen. Det sålunda utvidgade subjektiva rekvisitet innebär därför i och för sig icke någon självständig samhällsfarlighet. Om nu huvudgärningen tillhör en brottstyp, vars samhällsfarlighet betingas av ett särskilt uppsåt eller syfte vid handlingen, d. v. s. ett subjektivt överskott, saknas vid rus motsvarande skäl att gå utöver motivlägets verkliga beskaffenhet i detta avseende“ /a. a. s. 35 f./.

Måste subjektiva överskott således finnas realiter vid brott i rus, så uppstår frågan *vid vilken tidpunkt* det erfordras. Självklart är det tillräckligt om ett överskott föreligger vid själva huvudgärningen. /Är så fallet, torde för resten regelbundet verklig *dolus* redan enligt allmänna grundsatser kunna konstateras. Om någon tillgriper annans sak i rus med tillägnelseuppsåt, kan man i allmänhet svårt föreställa sig att han kan ha handlat med det kvalificerade uppsåtet och utan *dolus*/.

Tveksam blir frågan i det fall, då gärningsmannen saknar det subjektiva överskottet vid själva huvudgärningen men hade det *före* denna tidpunkt. SRK och Wetter anta att det räcker om det subjektiva överskottet föreligger vid berusningshandlingen. Är så fallet, så skall enligt Wetter /a. a. s. 37/ berusningshandlingen „såsom *actio libera in causa* läggas till grund för straffansvaret“. SRK uttalar ej detta uttryckligen men delar tydligen Wetters mening (jfr. SOU s. 383). Med andra ord frångår SRK och Wet-

ter alltså för den ifrågavarande situationen den svenska rättens principiella anknytning till huvudgärningen.

I SRK's och Wetters åsikt torde implicite ligga den uppfattningen att det vid de ifrågavarande brottstyperna är omöjligt att anknyta till en handling, som icke företas med det särskilda uppsåtet. Emellertid finnes det en liknande situation i annat sammanhang. Vid medverkan kan anknytningen mycket väl ske till en handling, vid vilken det brister i det kvalificerade subjektiva rekvisitet. Om A och B medverka till ett brott, som förutsätter t. ex. en särskild avsikt, är det enligt svensk rätt tillräckligt att A först begår en handling — kanske en hjälphandling — med den kvalificerade avsikten och B senare företar huvudgärningen utan denna. Förutsättning för en anknytning till B:s avsiktslösa handling är emellertid att B vid handlingen har haft insikt i A:s avsikt. B:s dolus är sålunda sammansatt av a/ insikten om gärningen, b/ insikten om A:s avsikt.

Om nu B handlar i rus och det brister på grund av ruset i insikt a så fingeras denna enligt det ovan sagda. Ligger det annorlunda till om B saknar insikt b på grund av ruset?

Svaret torde bli nekande. Insikt b torde icke kunna anses som ett subjektivt överskott i den bemärkelse det här är tal om. „Eldsåttande å egen egendom, säger Wetter (s. 36), är icke brottsligt i och för sig, men blir detta under förutsättning av uppsåt att bedraga försäkringsgivare eller annan sådan sviklig avsikt /lagändringarna sedan Wetters arbete publicerats kunna vi här lämna åt sidan/; om nu eldsåttandet sker i rus, men utan sådant uppsåt, föreligger ingen samhällsfarlighet . . .“. Detta torde dock icke kunna gälla för det nu diskuterade fallet. I detta föreligger ju verkligen det särskilda uppsåtet /hos A/ och därmed enligt medverkans princip samhällsfarlighet även beträffande de övriga medverkande, alltså även beträffande B. Därav torde följa, att B:s insikt i A:s avsikt fingeras, i fall det brister i denna insikt på grund av ruset.

Ponera nu att B begår brottet ensam, i det han först berusar sig, varvid det särskilda uppsåtet föreligger, och senare begår huvudgärningen, dock utan det särskilda uppsåtet på grund av ruset. Om i det förra fallet — när A och B medverka — B:s insikt i A:s avsikt fingeras, så måste detta a fortiori kunna ske om den bristande insikten ej hänför sig till A:s utan till B:s egen avsikt. Är detta riktigt, finnes det i det här förutsatta fallet ingen orsak att uppge den svenska rättens princip och anknyta till berusningshandlingen såsom actio libera in causa utan anknytningen måste då ske till huvudgärningen i enlighet med 3 § i 1841 års förordning.

Även en annan konsekvens torde bli följd. Enligt Wetter /s. 60/ och antagligen väl också enligt SRK /SOU s. 383/ är berusningshandlingen den yttersta gräns, vid vilken det särskilda upp-

såtet måste ha förelegat för att kunna tillräknas gärningsmannen. Ett subjektivt överskott före berusningshandlingen tyckes således vara irrelevant. Enligt den här föreslagna tolkningen vore så icke fallet. Detta betyder dock icke att varje subjektivt överskott som gärningsmannen någon gång haft i sitt liv sammanfogas med huvudgärningen till en konstruerad enhet. Den naturliga inskränkningen följer därav, att endast sådana subjektiva överskott få tillräknas, vilkas frånvaro vid huvudgärningen är en adekvat följd av ruset. Därigenom skulle man också kunna komma till rätta med sådana exceptionella situationer, i vilka gärningsmannen någon gång har haft överskottet, senare bevisligen uppgivit t. ex. en särskild avsikt och sedan dock begått den objektiva gärningen i rus.

5. I det föregående har huvudgärningen vid brott i rus betraktats som en principiellt isolerad företeelse, d. v. s. utan hänsynstagande till sambandet med berusningshandlingen. Detta är dock enligt Wetters ovan citerade yttrande endast ett „tekniskt grepp“ för att kunna genomföra „en medelbar prevention emot berusningshandlingen“. I själva verket erhåller huvudgärningen sin fulla etiska kulör först när den betraktas i sitt naturliga sammanhang. Den gärningsmannatyp, som hittills föresvävat oss, är en fyllerist i olika schatteringar, varvid här också må anmärkas, att det är likgiltigt om ruset har framkallats genom alkohol eller andra medel, t. ex. morfin, kokain el. dyl. Den som emellertid använder t. ex. sömntabletter för att undgå olidliga smärtor, eller den som förtär alkohol i tron att det är en annan vätska, torde knappast bli kallad för fyllerist. Mot hans berusningshandling är den „medelbare preventionen“ icke riktad. Här är ruset icke självförvållat.

Som av de anförda exemplen redan torde framgå kan ruset icke anses som självförvållat, om vissa „intresseskollisioner“ föreligga /Wetter, s. 48, SOU s. 382/. Härmed torde avses samma objektiva omständigheter, som i den tyska doktrinen seglar under flaggan „angemessenes Mittel zu angemessenem Zweck“ /t. ex. en rimlig dosis sömnmedel för att undgå svåra smärtor/. Dessutom kan det icke vara tal om självförvållat rus om „gärningsmannen varken insett eller bort beräkna rusverkan“ /Wetter a. a. s. 50/ eller t. ex. „tvingats att förtära rusmedel“ /SOU s. 381/. Att bristande skuld med hänsyn till berusningen dock endast torde kunna antagas i exceptionella lägen är självklart.

Föreligger en sådan situation så tillämpas enligt SL 5:5 och 5:6 allmänna imputabilitets- respektive straffminskningsregler. Det motsvarande förhållandet torde kunna antas för imputation. I dylika fall torde alltså en exkulperande faktor icke förlora sin relevans trots att den har framkallats genom rus.

Kurt Stillschweig.